

Р Е Ц Е Н З И Я

от проф. д-р Николина Попова

Международно висше бизнес училище - Ботевград

на

дисертационния труд на **Вася Верчова Янева**

**„ЖИЗНЕН ЦИКЪЛ НА ТУРИСТИЧЕСКИЯ ПРОДУКТ НА
ДЕСТИНАЦИЯ ОБЩИНА САМОКОВ“**

за присъждане на образователната и научна степен „*доктор*“ в
професионално направление 4.4. Науки за Земята (География на
рекреацията и туризма)

София

2024 г.

Настоящата рецензия на дисертационния труд на ас. Вася Янева на тема: „Жизнен цикъл на туристическия продукт на дестинация община Самоков“ е подготвена на основание Заповед № РД -38 -608/ 2.10.2024 г. на ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

I. Актуалност на темата и обща характеристика на дисертацията

Актуалността на темата се обуславя от обстоятелството, че основният туристически продукт – зимният ски туризъм на община Самоков, в чийто териториален обхват попада един от най-развитите зимни курорти „Боровец“, следва да бъде подложен на периодичен систематичен анализ и оценка, за привеждането му в съответствие с променящото се туристическо търсене. Разбирането за етапа на развитие на туризма е от решаващо значение за разработване на стратегии, стъпващи на изследване на жизнения му цикъл с цел прогнозиране на бъдещото му развитие, а така също и отчитане на промените в природната, социално-културната и икономическа среда

Целта на разработката е ясно формулирана и съдържа изследователския приносен елемент към знанието. От произтичащите от целта и формулирани от автора осем (8) **задачи** пет са с ясен изследователски характер, 5 и 6 според рецензента са съставни части на една задача, а задачи 3 и 4 са елементи на всяко научно изследване. Задачи 6 и 8 **съдържат** изследователската новост, с очакван приносен характер, както следва: 6 задача - „Да се установи емпирично етапа на жизнения цикъл, в който се намира туристическа дестинация Самоков“ и 8 задача – „Да се представи и обоснове модел на жизнен цикъл на туристическия продукт на дестинация, със съответните показатели и параметри за използване при аналогични изследвания в страната. **Обектът и предметът** на изследването са коректно формулирани. Изследователският въпрос (теза) и хипотезите са формулирани ясно и точно.

От структурна и съдържателна гледна точка дисертационният труд отговаря на темата и спецификата на научната специалност География на рекреацията и туризма, на изведените изследователски задачи и стъпва на алгоритъм, позволяващ провеждане на логически издържан изследователски процес, а така също съдържа основните атрибути на изследване, съответстващо на стандартите за присъждане на образователна и научна степен „доктор“.

Дисертационният труд е в обем 227 страници (без приложенията и библиографията), включващи 26 таблици и 61 фигури. Структуриран е в увод, пет глави,

заклучение, библиография с 355 източника, от които 74 на кирилица, 265 на латиница, 16 интернет източника и 4 приложения.

II. Научни области и проблеми, разработени в дисертационния труд

Дисертационният труд изцяло покрива научната област, заявена в тематичното заглавие. Това обстоятелство се представя в същностната характеристика на труда.

Теоретичният анализ на ключовите понятия, съдържащи се в заглавието на труда, а именно: „туристически обект“, „туристически продукт“, „туристическа дестинация“ и „жизнен цикъл“ се провежда в първа и втора глава. Авторът демонстрира много добро познаване на съвременни източници, свързани с разглежданите понятия, провежда сравнителен анализ и прави съответни изводи.

В **първа глава** на дисертационния труд авторът изяснява същността на основните понятия „туристически обект“, „туристически продукт“ и „туристическа дестинация“. Авторът разглежда в сравнителен план правните и научните аспекти на дефинициите на разглежданите понятия, което е обусловено от практическия характер на изследването. Той приема за работна дефиниция „атомарния модел“ на туристическия продукт, по В. Маринов (1997). На този модел авторът стъпва при избора на критерии за емпирично установяване на етапа от жизнения цикъл на даден туристически продукт.

Особено внимание е отделено на анализа на понятието „туристическа дестинация“. Анализирани са значителна по обем научна литература, включително такава с критичен и конструктивен характер по отношение на същността, приложимостта и съдържателния аспект на понятията. Докторантката прави много успешен, многоаспектен анализ на понятието „туристическа дестинация“ - същност, особености, граници, йерархичност и пр. като обосновава още във втора глава избора на туристическа дестинация в административните граници на община. Предмет на анализ са редица модели на туристическа дестинация с обобщение на характерните особености, имащи отношение към тяхното управление.

В първа глава е представена подробно и методическата рамка на изследването на жизнения цикъл на община Самоков. Тя би се вписала логически непосредствено след анализа на жизнения цикъл на туристическата дестинация като такава. Методиката на изследване е описана подробно като изследователски процес, преминаващ през основните етапи на научно изследване, с използвания методически инструментариум – в пълно съответствие с поставената цел, а именно: социологически метод -

полуструктурирани интервюта с две групи заинтересовани страни - туристическия бизнес и ключови информатори (кметове, управители на туристически сдружения, общински съветници, хотелиери и лидери в сектора, управителя на ТИЦ в общината др.), полуструктуриран въпросник в местата за настаняване, метод на наблюдение на терен в община Самоков. Емпиричното изследване е проведено на два етапа – през 2014 и 2023 г., с цел сравнителен анализ на резултатите и разкриване на съществени особености.

Във **втора глава** се прави преглед на понятията жизнен цикъл на туристическия продукт и на туристическата дестинация. Авторът разглежда родовото понятие „жизнен цикъл“ в исторически план, тръгвайки от концепцията за сходство между стоките на пазара и жизнения цикъл на биологичните системи и на човека, Levit (1965). Авторът прави не само задълбочен анализ на фазите в жизнения цикъл на продукта от сферата на материалното производство, но и на спецификата им при туристическия продукт, както и на възможните маркетингови стратегии за увеличаване на пазара.

Централно място, имащо пряко отношение към темата, във втора глава, заема жизненият цикъл на туристическия продукт (ЖЦТП) и жизненият цикъл на туристическата дестинация (ЖЦТД). Задълбоченият и обширен анализ стъпва на добро познаване и интерпретиране на теоретични постановки на голям брой източници – български и чуждестранни. Независимо, че вече десетилетия, моделът за ЖЦТД се възприема като важен инструмент за управление и планиране на туристическите дестинациите, отчитащ и рекреационния капацитет с оглед ограничаване на негативните влияния на туризма, авторът разглежда обстойно и критиките на този модел на база неговото практическо приложение. Във фокуса на анализ влизат и стратегиите за избягване на етапа на упадък и евентуално смърт на дестинацията. Те са разгледани обстойно с открояване на важни характеристики. Задълбоченият анализ на основните подходи към приложимостта на модела на ЖЦТД води до извеждане на предимствата и недостатъците на всеки от тях.

В резултат са изведени същностните характеристики на жизнените цикли на разглежданите обекти, които конструират теоретичната рамка за провеждане за емпиричното проучване.

В **трета глава** е проведен обстоен природно-географски, социално-културен и икономически анализ на община Самоков, преплетен с оценъчен подход, разкриващ условията и факторите за развитие на туризма. На места преобладава описателния подход, който би могъл да се допълни със систематизация и използване на балансов метод за представяне на природните и културно-исторически ресурси и атракции в

общината. Особено ясно са представени основните териториални туристически структури - Национален курорт Боровец, село Белчин – Белчин бани и Цари Мали град, курорт Малъовица и селата Бели Искър, Говедарци, Маджаре и Мала Църква – „Искровете“.

Четвърта глава е посветена на съвременното състояние на туризма в община Самоков. Прецизен и обстоен анализ на развитието на туризма в община Самоков за периода 1998 – 2023 г. стъпва на използването на набор от показатели: абсолютни показатели, показатели за интензивността на туристическото развитие - гъстотата на леглата, туристическият интензитет, туристическата функция, показатели за структурата и типа на туризма. Разкриват се особености в туристическото развитие на община Самоков, „уловен“ е и периодът на Ковид-19, както и динамиката на показателите в след пандемичните години.

Четвърта глава съдържа и емпиричното изследване, проведено от докторанта, чиято методика е оценена от рецензента в първа глава, в която тя е описана. Първият етап на проучването е проведен през 2013-2014 г. в настанителния сектор. Ново актуално проучване сред заведенията за настаняване, с актуализиран въпросник е проведено през пролетта на 2024 г. – то е извършено на два етапа, началото на месец май в национален курорт Боровец и гр. Самоков и края на месец май в селата Бели Искър, Говедарци и к.к. Малъовица, Белчин и Белчински бани и Окол Лейк Парк. Броят на интервюирани собственици или управители на обекти през 2014 г. е 49, а през 2024 г. - общо 38, като изследваната година е календарната 2023. Разкрити са трендове в развитието на туризма, както в предлагането, така и в търсенето. Интервюирани са и ключови информатори от публичния и частния сектор в общината. Резултатите показват основни проблемни области в управлението на туризма на разглежданата територия, сред които и КОВИД-19, инфлацията и войната в Украйна. Обобщено представяне на развитието на туризма в общината е разработеният от автора SWOT анализ.

Пета глава е посветена на жизнения цикъл на туристическия продукт на дестинация община Самоков. Тя съдържа и анализ на провеждани аналогични изследвания в България, доказващи практико-приложния аспект на модела на Бътлър. Използван е широк набор от показатели, посочени в 4-та глава. Авторът определя етапа на развитие на община Самоков до 2019 г. като етап на консолидация. Периодът по време на КОВИД-19, показва специфика, което е основание за извода, че община Самоков бележи частично завръщане към етапа на консолидация - настанителната база е запазена, нивото на туристическата функция и средният престой, също така. Началото на следпандемичния

период 2023/24 г. според автора е начало на ново развитие или съживяване на дестинацията. По отношение на ЖЦ на националния курорт Боровец, то той според анализа се намира в етап на застой, що се отнася до всички показатели, с изключение на приходите. С приносен характер е приложеният от автора модел на Buchalis (2000) към дестинация община Самоков, табл. 24, с. 208, съдържащ оценка на ЖЦ на дестинация Самоков и въздействията на туризма и показващ, че община Самоков попада изцяло в етапите на зрялост и на насищане. С приносен характер е и определянето на ЖЦ на 10 туристически субпродукти на дестинация Самоков, (по Zimmermann, 1997), показващи, че с изключение на масовия зимен туризъм всички останали показват положителен тренд на развитие.

IV. Достоверност на резултатите и анализа и тяхната научно-теоретическа и приложна стойност.

Резултатите от изследването не будят съмнение, относно своята научна стойност.

Авторът е изработил релевантна методологическа рамка на изследването, включваща съвременни теоретични постановки, отлична информационна осигуреност на темата и използване на адекватен методически инструментариум, чрез които ефективно защитава предмета на дисертационния труд, отнасящ се до модела за ЖЦ на туристическата дестинация като инструмент за управление на развитието ѝ.

.Като цяло рецензентът установява, че кандидатът е успял да постигне поставената в дисертационния труд цел. и със своя труд допринася за разширяване и задълбочаване на изследователските търсения в областта на ЖЦ на локална туристическа дестинация.

V. Научни и приложни приноси на дисертационния труд

В дисертационния труд са налице достатъчно доказателства за научно-приложни приноси. Те могат да се обособят в две групи:

A/ Теоретико-методични приноси

1. Доразвит е моделът за ЖЦТД на Butler (1980) чрез обосновка на необходимостта от включване на допълнителни показатели за определяне на етапа на развитие. Това считаме за теоретична модификация на основните постановки на модела.

2. Установено е, че отделните туристически субпродукти в дадена дестинация се намират на различни етапи от своя жизнен цикъл.

3. Получена е значителна по обем нова фактология, допълваща теорията за ЖЦТД, както и теорията на географията на туризма за устойчиво развитие на туризма на локално дестинационно ниво..

Б/ Практико-приложен принос

1. С практико-приложен приносен характер е приложението от автора модел на Vuchalis (2000) към дестинация община Самоков, табл. 24, с. 208, съдържаща оценка на ЖЦ на дестинация Самоков и въздействията на туризма и показваща, че община Самоков попада изцяло в етапите на зрялост и на насищане.

2. С практически приносен характер е и определянето на ЖЦ на 10 туристически субпродукти на дестинация Самоков, (по Zimmermann, 1997), показващи, че с изключение на масовия зимен туризъм всички останали показват положителен тренд на развитие..

VI. Критични бележки

По същество нямам особени критични бележки. . Допуснати са някои пропуски, които нямат принципен характер и те са посочени в рецензията.

VII. Автореферат и публикации по темата на дисертационния труд

Представеният от докторантката Вася Верчова Янева автореферат в обем 46 стандартни печатни страници отговаря на академичните стандарти за обобщено представяне на проведеното самостоятелно научно изследване. Авторефератът представя целта, изследователските задачи, предмета и обекта на изследване и основните изследователски резултати. Представените научни публикации - 3 броя (доклади), са пряко свързани с тематичната област на дисертационния труд.

VIII. Заключение

Като имам предвид посочените научни и научно-приложни достойнства на дисертационния труд на тема: „Жизнен цикъл на туристическия продукт на дестинация община Самоков“, както и направените приноси, с убеденост предлагам на уважаемото жури да присъди на Вася Верчова Янева образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 4.4. Науки за Земята (География на рекреацията и туризма).

гр. София,
28 ноември 2024 г.

Рецензент:
/проф. д-р Николина Попова/